

Pax.

Cebelica trudna, nevesela Čebelici drobni se zazdi:
na bojno poljano je prišumela: zemlja poganja rožice —
na bojni poljani kri, kri. — in nanje leti . . .

Pa prelite kaplje niso rožice.
Čebelica trudna, nevesela,
zastonj iščeš sladke jedi . . .

Melanholija.

Bela cesta v daljavo hiti pred menojo. —
Vzemi še mene, dobrega znanca, s seboj! —

Grevà prek cvetočega polja,
povsod sama zlata in židana volja
in sredi dehtečih njiv
čiri, čiri in živ, živ, živ . . .

Grevà skozi gozd moj ljubi zeleni,
težko je cesti, inako je meni:
gozd vriska in poje in žvrgoli,
kot se spodobi svatovske dni.

Cesta zavzeta posluša in v daljo hiti,
boji se pesmi, kipenja, življenja . . .
Kam, cesta? Kje konec bo hrepenenja? — —
Tam daleč se z nébesom stika ta pisana zemlja,
tja moja misel jo žalostna spremlja.

Leopold Turšič.

Zadnja ura Mateja Prosenca.

Ksaver Meško.

Bolniška soba je bila izredno dolga. Ob stenah so stale postelje v vrsti kakor vojaki na vežbališču, po dva koraka druga od druge. Na posteljah so ležali ranjenci in bolniki raznih jezikov, iz vseh dežel države, mladi in že postarni, ta brez roke, drugi brez noge, tretji ves prevezan čez prsi, sličen slabotnemu, nezmožnemu novorojenčku v plenicah, četrtemu je bila ovita z belimi ovoji vsa glava.

Soba je bila nasičena s karbolom in etrom. A to ranjencev in bolnikov ni več motilo ne težilo. Privadili so se tudi temu, kakor so se privadili stradanju, privadili se polagoma, eni hitreje, drugi počasneje in težje, prelivanju krvi in morjenju.

Zunaj je dežilo. Dež je škrebetal ob okna, kakor bi trkali ob steklo drobni prstki in bi prosili, naj jim odpró. Nekateri bolniki so strmeli proti oknom, poslušali uspavajočo pesem dežja in

se pogrezali ob nje enozvočni melodiji v sanjarjenje. Drugi so zatiskali oči. Ta, oni je morda res spal; drugi so hodili in vasovali z mislimi kdovekje, doma morda, morda po bojiščih, morda po vaseh in mestih, ki so šli skozi nje, bivali v njih dlje časa, se seznanili tam, spoprijateljili, vneli se v ljubezni.

Zdaj zdaj je kdo zavzdihnil, pritajeno, komaj slišno, drugi glasneje, kdo zakašljaj, kdo polgasno zaječal. Od telesne bolečine morda, morda od duševne, ob bolečih spominih, od hrepenenja in boli, ker je vse, kar je bilo v teh časih lepega in prijetnega, izginilo tako naglo in je zdaj bolan, slaboten, pohabljen, življenja siromak in berač.

Matej Prosen, ki so mu pred dnevi odrezali po granati razmesarjeno in polomljeno nogo, je ležal na postelji ob poprečni steni, zadnji v sobi — duri so bile v nasprotni steni.

Baškar je odšel od njega mladi vojni duhovnik. Matej ni gledal za njim, saj skoro okreniti ni mogel glave; tako težka in neokretna je ležala na blazinici, kakor bi bila prilepljena in z žreblji pribita na podzglavje. Le počasno odhajajoče korake duhovnikove je poslušal. Čim bolj so se oddaljevali proti durim, tem bolj samotnega in zapuščenega se je čutil, tem bolj je izginjalo iz misli in iz srca tisto lepo in toplo, kar je čutil, dokler mu je svečenik govoril, dokler so se upirale vanj tiste velike, otroškoblage oči, ki so delale suhi, zagoreli obraz tako prikupen in blag. Čim slabee so odmevali koraki, tem glasneje se je oglašalo, s tem večjo pezo mu je legalo na prsi in na srce spet vprašanje, ki ga je vznemirjalo že tolikokrat in zadnje čase huje, nego kdaj poprej, vprašanje: »Po kaki pravici sem ubijal in moril.« Duhovnik mu ga je z lepimi, sočutnotolažečimi besedami za čas dvignil s srca, da se je hvaležno oddehnilo, vzela mu ga skoro povsem iz misli, češ: »Kaj se naj midva vznemirjava? Sva li midva odgovorna za vse gorje? Da si moril? Saj si moral! Sicer bi drugi tebe. Naši ali sovražniki, eni gotovo. Kako bi naj bil torej ubijalec, če si vršil le dolžnost, če si branil le življenje?« In še mnogo drugega je govoril mladi kurat, lepe in blage besede. Za čas so ga res potolažile, vsaj nekako omamile in uspavale, dokler jih je poslušal. A zdaj, ko jih ne sliši več, zdaj, ko se oddaljujejo in utihajo koraki tolažnikov, ko ne zre več v njegove oči, polne vere in zaupanja in zaupanje budeče, že izginja tudi tisto mehko in blažeče, ki se mu je za hipe ovilo srca. Zdaj lega spet kakor ogromna utež na srce in se ovija kakor hladen železen obroč srca tisto težko vprašanje: »Kako je vendar

vse to?« Kakor bi se bilo zbal duhovnika, njegove vere in moči, se je za hip potuhnilo in se umeknilo v najtemnejši kot izbe. A takoj po njegovem odhodu se je spet ožunačilo, se razsrdilo zaradi vznemirjanja, da se mu zdaj še bolj zlohotno in neusmiljeno reži nasproti, tisto strašno očitaje: »Morilec!«

Bolnik začuti hladen pot na čelu in ob sencih. Neprijeten mu je, ščegeta in boli ga, da ga čuti do možgan. Rad bi ga otrl. A roka mu je težka, ne more je dvigniti, ne je prinesiti do lica. Kakor bi mu bilo že izpilo vso kri, izsušilo mu vso moč tisto vedno grizoče, vedno kakor požrešen jastreb svoj plen kljuvajoče vprašanje: »Kako vendar vse to?« Kakor bi bil že ves otrpnil pod grozo očitka: »Ubijalec! Morilec!«

A kakor bi ga besede duhovnikove, ki mu še zvene v srcu liki sladko zvonjenje domačih zvonov, bodrile na upor in boj, mu dajale moč, se upre tem očitkom, se začne boriti zoper moreče misli in krute napade.

»Morilec? Ubijalec? — Jaz? Kako, zakaj in odkedaj? — Da, da, resnico je govoril mašnik Gospodov: »Saj niste ubijali po svoji prosti volji, ne z veseljem.« — Kako bi po prosti volji, kako celo z veseljem? Sem li ušel doma, pribežal v vojake? Ali z radostjo pograbil puško, šel z veseljem na morijo, s srdom streljal, tolkel po sovražniku? — Kako vendar?«

Zamislil se v tisti dan, ko je prišla prva vest: »Vojna! Vsi do dvainštiridesetega leta pod puško!« Si ni li tedaj rekel: »Kaj bom jaz! Kdo pa je storil meni kaj žalega? Ali poznam jaz te ljudi, da jih naj grem morit? Miren človek sem, ženo imam in tri otroke. Hišo imam in zemlje, da nas ravno za silo redi. Redi in živi pa nas le, če tudi jaz služim nji, če jo gnojim, jo obdelujem, kopljem in orjem. Če odidem, kaj bo s poljem? Žena slabotna, vedno betežna, najstarejši otrok osem let. Kaj bo to z delom! Kako naj torej grem, za Boga milega?«

Kakor brž nikoli poprej, je začutil tisti dan, v tistem nemiru, kaj so mu žena in otroci. Kakor nikoli do tedaj, je začutil v tisti nevarnosti, da se bo moral ločiti od nje, kako je navezan s stotero ljubeznijo in s tisočnimi spomini na domačo hišo. Kakor nikoli do tistega dne, je božal z dolgimi, ljubečimi pogledi njive. Trepetal je, ko je šel čez strnišče pred mesecem požete rži... »Kako bi mogel od vas, kako bi mogel? Ne grem! Morda bo tudi tako minulo.«

A proti večeru drugega dne je prišel orožnik.

»Ali nisi slišal, nič bral, Prosen? Morda pa se nameravaš cesarju ustavljati?«

Bila sta si znanca z orožnikom, nikoli si ne nasprotna in navskriž. A ob teh besedah orožnikovih je začutil, kako mu je splahnela kri iz lic in mu je za hip zastalo srce.

»Kako — da bi se presvetlemu cesarju ustavljal? Kaj takega — nak, še v sanjah nisem nikoli mislil kaj takega.«

»Kaj pa potem? Saj so vendar drugi šli že danes zjutraj. Kaj pa ti?«

»Kako da jaz? Odslužil sem že svoje. Zdaj imam ženo in otroke. In sam sem za delo.«

Orožniku so se naježile obrvi, v čelo nad nosom se mu je vrezala globoka guba. Hladne in ostre oči so pogledale še ostreje.

»Pa je li cesar rekel: ‚Kdor ima zaplato grunta, babo in deco, naj ostane doma na zapečku?‘ Ali misliš, da je kos tvojega grunta več ko država, tvoja stara več ko cesarjeva krona?«

»Ne zamerite, gospod Strniša, a jaz se za stvar res nisem tako natanko pobrigal. Kajpada, če cesar pravi, da moramo vsi, pa gremo!«

»Sreča, da sva si bila prijatelja, Prosen. Zavzel se bom zate, da te ne kaznujejo kar v začetku vojne, morda celo ustrelje. Zdaj pa se kar pripravi in hajdi jutri zjutraj na vse zgodaj v mesto. Veš sam, da s cesarskimi povelji ni šale.«

Tako nekako sta se pogovarjala in pobotala z orožnikom. Zavil je stvar na dobro stran, ko je spoznal, da tiči v zanjki, z eno nogo vsaj, če ne z obema. Bogu čast, da se je izvil vsaj tako srečno. Da ga niso, ko se je drugo jutro javil pri poveljstvu v mestu, proglasili takoj za nepokorneža in puntarja, kakor je slišal o mnogih drugih, videl tudi sam. Zakaj tedaj bi bilo gorjé.

Gorjé je bilo sicer tudi tako. Gorjé, da je moral zapustiti dom, preplašeno ženo, jokajočo deco... A kaj pomaga razmišljati o tem? Pride ukaz, pa pojdi! Ukaz človeka, ki mu nisi ničesar dolžan, pa zahteva od tebe vse, še tvoje življenje. Po kakšni pravici? bi se človek vprašal. Da more živeti on brez skrbi in brez strahu? Da more grabiti on dežele, ki nima do njih pravice ne pred Bogom, ne pred ljudmi? Ker se je on svadil in sprl s sosedi, pa ti od doma, v boj, v smrt!... A kaj si naj človek beli in tere glavo s takimile vprašanji? Ubog si, slaboten — pa bodi pokoren, hlapec, suženj! Trpi, prelivaj kri, daj življenje! In kliči v trpljenju in kadar umiraš: »Živio cesar!« — To je pravica na svetu! Pravica, da bi človek zdvomil nad ljudmi in nad Bogom!

Matej se je razburjal. Dihal je naglo in hropeče. Dolgi, izsušeni prsti so mu nekaj iskali po nekdam lepordeči, zdaj že dovolj umazani odeji. A

so grabili le po praznem zraku. Ko niso ničesar našli in prijeli, so se lotili odeje. Mečkali so jo; kakor bi hoteli na njo izliti ves srd srca, raztrgati jo na kose.

Sem iz drugega konca sobe je zazvenel smeh.

»Sestra Hildegarda!« je pomislil in je za hip pridržal dih, ki se mu je žvižgaje izvijal izmed zob.

S kom se pač spet zabava, da se tako smeji, sestra Hildegarda? Smeji se, kakor bi se sipali cekini po sobi, odbijali se od sten, padali na tla, odskakovali od tal. Vedno se smeji tako. Najbolj prešerno in srečno se smeji, kadar jo prime zdravnik za malo brado, ji dvigne obraz in, zroč ji v oči, pravi: »Zwei abgrundtiefe Bergseen.« Težko si je zapomnil te besede, tudi razumel jih ni prav. A ponoči, ko ni mogel spati, so mu zvenele venomer v ušesih, v mislih in v srcu. Pa je moral misliti na sestro Hildegardo, na to mlado, lahkomiselno kri. Lep je njen obraz, prelepe njene modre oči, samo zlato njeni lasje — a njen smeh? Kaj je v tem smehu, da ga naravnost sovraži? Kakor bi padali cekini, zveni po sobi, in vendar se mu gabi, da ga mora sovražiti. Sam ne ve, zakaj, a zoprni mu je tako, kakor smeh soseda Kolarja v domači vasi, tistega zalitega, rdečenosega krčmarja, ki se smeji kakor bi rezgetal konj. Fej, tak smeh! In tako lepo, mlado dekle!... Bog z njo, naj se le smeji!

S silo se trudi, da ne bi slišal njenega zlatega smeha. Ničesar ne mara slišati, ničesar videti, kar se godi okoli njega. Zakaj vse mu je priskutno in zoprno... S silo prime spet dušo za roko in gre z njo nazaj v tiste prve čase vojne in skozi vsa ta tri leta, kar je ubijal in moril.

Resnica, klati je moral, kakor je rekel spovednik. In vendar, po kaki pravici? Kakor ne vidi pravice v tem, da so ga s silo in brez usmiljenja odtrgali od doma in družine, tako ne vidi pravice v tem, da je moril, moral moriti. Moriti take, ki je slišal in bral o njih, da so mu bratje — »da smo si vsi ljudje bratje, so nas učili v cerkvi, zdaj pa smo se morali mesariti in moriti!« — Moriti širom sveta, na jugu in severu; moriti podnevi in ponoči; moriti pod lepim božjim solncem, da je bilo človeka pred solncem sram; moriti v lijočem dežju, v snežnem metežu; moriti ob spomladanskih, poletnih dneh, ko ga je neprestano grizla misel, kako bi bil potreben doma, da obdela polje. Pa leže njive neobdelane, če ne pomagajo sosedje; saj žena sama, bolehava, ne more. A sosedje so pod orožjem kakor on, ubijajo po svetu kakor on. Prišlo je kedaj, dasi redkokedaj, pismo od žene. Tožila je v njem, kako težko jim je doma

z delom, kako zelo bi bil potreben, kako gre vse navskriž in napak, kako nestrpno ga pričakujejo, da se vrne. On pa, ki se je nekdanj razvnel in razsrdil, ako je slišal, da so se fantje, mlada, kipeča in nepremišljena kri, v gostilnici stekli, mora po svetu ubijati, moriti ljudi, ki jih ni nikoli videl, ki mu niso storili nikdar trohice žalega.

»Pač so nam govorili: Domovino branite. Cesarju čuvate krono. Svojo dolžnost vršite. Božja volja je to!«

»A kako more biti dolžnost, ubijati nedolžne ljudi? Ubijati golobrade mladeniče, ki bi jih naj še mati božala, ki jokajo doma matere po njih in jih pričakujejo noč in dan s hrepenenjem in s solzami nazaj? In ubijati može in očete, ki trepetajo po njih žene in otroci?«

To se je vprašal nešteto krat, ko je v kaki mirni uri, v pokojnih, tihih nočeh premišljal sam pri sebi, govoril s svojimi mislimi, s svojo dušo... »Kako to? Po kakšni pravici?« mu gloje to vprašanje srce še huje te dni, kar leži ranjen tu v bolnišnici, brez noge, slaboten, trpeč in goreč od bolečin po vsem telesu.

Po kakšni pravici in postavi? Božja volja bi naj bila to? Pa ne pravi božja zapoved: »Ne ubijaj!« — Nikoli še ni slišal v cerkvi, da bi se bil Bog zmotil in bi bil pozneje skesano rekel: »Kar ubijajte! Kar morite na milijone!« — In ali ni slišal v cerkvi tolikokrat o Kajnu, ki je ubil brata? Pa ga je Bog za to pohvalil? Ni li rekel: Kri tvojega brata, ki si jo prelił po nedolžnem in po krivici, vpije k meni v nebo po maščevanju!« In ni li zaznamoval Kajna za vse dni njegovega življenja? In ni blodil Kajn potem po svetu z večnim pekočim nemirom v srcu in je bival med divjimi živalmi po lesih, ker med poštenimi ljudmi ni bilo prostora zanj? — A mi? Légalı smo zvečer mirno in zadovoljno spat, pa smo imeli na vesti stotero umorov, tisočero prokletstvo, milijone solz!

Kako to? Po kaki pravici? In bodemo li legli tako mirno tudi k večnemu počitku?

Kakor bi ga bila zbolela v oči nenadna silna svetloba, jih naglo zapre. V glavi mu brni, kakor bi mu vse vrelo v nji. Sem od duri ali od peči skakljajo po sobi spet prešerni glasovi Hildegardinega smeha. Kakor nož režejo v možgane in v srce. Vmes nenadoma zakliče tisti jetični infanterist, golobradi Slovak, mlad kakor jutranja zarja: »Maminko, maminko!«... Kašlja noč in dan. Časih zadremlje, najsi tudi govore tovariši po vsi sobi, najsi se sestra Hildegarda še tako smeji. Zaspı menda od same slabosti. A sredi spanja zajoka, zakliče: »Maminko! Maminko milá! Néčajte

ma domov! K maminke hcem!« Morda zajoka in zaprosi časih tudi bedé. Saj se ne meni za tovariše, za nikogar. V vseh mislih je pač noč in dan pri maminki... Pa je ne bo videl nikoli več. Umrl bo, morda prvi v sobi, saj že komaj joka, komaj govori in kliče... In tudi ta nedolžni fant je ubijalec in morilec... »O Jezus, Jezus, ti se nas usmili!«

Široko razpre oči. Z nenadnim, čudnim strahom se zagleda v strop nad seboj. Strmi nepremično tja gori in se čudi bolj in bolj.

Glej, kaj je to tam gori na stropu? Črna pika? Majhen madež? A ne more biti. Videl bi ga bil že preje. Muha? Ne, tudi muha ne bo. Čisto nekaj posebnega, neznanega sedi ali čepi tam gori. Kakor prav majhna, povsem črna žabica, ki se pripravlja, da skoči doli nanj... Fej te vendar, nesnağa! — Pa ne, tudi žabica ne bo. Prej bo oko, povsem črno, zlohотно, ostudno oko. Prežeče, sovražno zre sem doli nanj... Veča in veča se... A čudno, nikjer ni obraza, nikjer zenic, obrvi nikjer. Samo oko, ogabno, da se mu strja ob pogledu vanj kri v žilah.

»Kaj mi hočeš, gnusoba?«

Zaklopi oči, da ne bi videl. Kar more, tišči veke skupaj. Drhti od gnusa, strahu in groze. V glavi mu šumi kakor v mlinu, kadar se vrte tri kolesa. In srce utriplje, se napenja, kakor bi hotelo razgnati prsi.

»Proč, proč!... Odtod! — Domov, k ženi, k otrokom, kakor hoče Slovaček k maminki!... Brzo... brzo!«

Beží... beží... Glej, že vidi domačo dolino. Že stopa doli proti vasi, ne po cesti, po pešpoti gre, po bližnjici med njivami. Glej, žito zori, valovi, kakor bi se po vsem hribu zibala velikanska rumena plahta, se pripogibala, udirala, se spet dvigala, napenjala. Klas udarja ob klas, vse polje peva... peva...

»Pozdravljeno!«

Glej, tam med drevjem domača hiša!

»Anka!... Otročički! Anica, Micika, Vladko!«

Glej, slišali so ga, že mu hite naproti.

»Pozdravljeni!«

A kaj je to? — Hipoma se ustavijo; s čudnim strahom strme vsi vanj; umikajo se.

»Matej, kaj si storil? Vse krvave imaš roke... Jezus, moj mož morilec... morilec!«

Anka zajoka. Vsi otroci zajokajo z njo.

»Oče, oče, bojimo se Vas! Vsi ste krvavi!«

Hoče jim naproti. A noge so vkovane v zemljo: ne more z mesta. Hoče iztegniti roke. A roke so svinec: ne more jih premkniti. Hoče govoriti,

vse jim razložiti. A jezik je prilepljen k zobem. Izvije se mu le nenaraven, grgrajoč glas.

Žena in otroci se plašno umikajo kakor pred grozno prikaznijo. Že se skrivajo med drevjem. Široko razpre oči, da bi jih še videl, preden izginejo v hišo.

A glej, vidi pred seboj le tisto ogabno oko, strašno v svoji neznanski gnusnosti in v svoji nočni tmini. A navzlic ti tmini zre nanj tako grozno živo, da čuti, kako mu prodira ta pogled možgane, kakor bi preiskoval tam slednjo misel, kako mu pada in žge do dna srca, da bi doznal in spoznal tam slednjo željo.

Vse ga žge pod tem pogledom, ves gori od temena do podplatov nog — obe čuti, in obe ga strašno žgeta; ne ve pa, stoji li v ognju ali v ledenomrzli vodi. Čuti le, da se godi z njim nekaj strašnega. »Kaj je to? — Ali smrt? — A kako? Po kaki pravici? — Ženo imam, otroke, tri, ne-bogljene, male... Pomagajte!«

Hoče dvigniti roke, da bi se branil, da bi udaril. Zaman! Prikovane leže na postelji. Le prsti se krčijo... Zakričati hoče, klicati na pomoč, ker glej, tisto črno se spušča niže in niže proti njemu,

le nanj kakor globoka, neskončno težka noč. A ni klic, kar se mu izvije izza že trdo stisnjenih zob. Dolg, žvižgajoč, strašno bolesten vzdih je... še eden, še slabjši... tretji, povsem slaboten, pojemajoč...

»Sestra! — Sestra Hildegarda! Ali tale pri steni ne umira?« zakliče tovariš, ležeč na sosednji postelji, povsem obvezan čez glavo, da mu izpod bele obveze kuka le eno oko. Že nekaj časa je poslušal in opazoval tovariša, a je še molčal. Zdaj ne upa več molčati.

A sestra Hildegarda se smeji doli ob koncu sobe. Kakor bi padali solčni žarki v srca, je njen smeh nekaterim. Drugim reže v misli in v srce kakor ostrí bajoneti. Če bi upali, bi zakričali na ves glas: »Vlačuga!«

Ko je čez nekaj časa vendar prišla, je videla, kako so se prsti vojakovi zagreblji v odejo, nohti se zapičili in zažrizli globoko v njo. Nad stisnjenimi zobmi so bile ustnice napol odprte, kakor bi kričale še v smrti: »Po kakšni pravici?« Oči so bile razprte široko, da je bilo vse čelo nagubano. S strašno grozo so strmele v praznino pred se, kakor bi vprašale in klicale še iz večnosti: »Kaj je to? — Kako to? — Po kakšni pravici?«

Pomlad 1919.

1. Prva pesem.

Same trudne postave — izgnance od vseh strani —
je zgneta usoda v belo Ljubljano:
na ustnicah nosijo bol nam neznano
in molčé brodijo težke dni.

V Korotanu so kronali našo glavo,
v Prekmurju so nam pripeli roké,
v Gorici prebili nam naše nogé,
s krvjo smo preplavili Sočo in Dravo,
v Versailles-u prebodli so naše srce...

O, in še žolča nam piti so dali,
svobodo našo so nam otrováli.
Za plašče vadljajo — in štirje pečati
pečatijo srca med brati...

O, ve sanje otrok! Ne nagnimo še glav,
naj zvedó, da je narod žilav —
in le tiho, ko modrih nasmeh:
„Naš Oče, odpusti jim greh!“